

Marko Dragić

UDK: 821.163.42-028.16:398.43)(497.581.2)“2007/20016“

821.163.42-028.16:821(04)

39(497.581.2)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. 10. 2016.

VILE U TRADICIJSKIM PRIČAMA ŠIBENSKOGA I SPLITSKOG ZALEĐA

I tako se još uvijek onim potajnim daklem, možda malo i otvrdlim, čulima sporazumijevamo sa svim stvarima, bićima i duhovima u tom otajstvenom i jedinstvenom Božjem svijetu. Pogledaj ovo kamenje. Čim padne mjesočina vidjet ćeš kako se tihano nadimlje i diše. U svakom kamenu po jedan duh, u svakoj jeli vila, na svakom groblju strašilo, na svakom putu nagaz, u svakoj jami jauk, na svakom izvoru čarolija. I tamo sve do zvijezda i sazviježđa, do neba i nebesa, daklem, beskrajni svijet duhova ogrnut golemim plaštem Božje ljubavi. Ako nam to oduzmeš čim ćeš nas zaodjenuti.

Ivan Raos „Prosjaci i sinovi“

Sažetak: U radu se navodi i multidisciplinarno i u kontekstu europske mitologije interpretira dvadesetak izvorno zapisanih predaja o vilama u šibenskom i splitskom zaleđu. Ti zapisi nastajali su od 2007. do 2016. godine. Raznovrstan motivski vilinski svijet u radu je razvrstan u 8 poglavlja. Bizantski pisac Prokopije u 6. stoljeću u svome djelu „De bellis“ piše kako su tadašnji Slaveni posebno slavili vile i rijeke. Mnogobrojne su mitske predaje o vilama koje narod i danas pripovijeda. Mitske predaje o vilama narod pripovijeda kao memorate i fabulate. U narodnoj percepciji vile su omiljena mitska bića. Hrvati ih opisuju kao bajkovite ljepotice duge zlatno-žute kose najčešće odjevene u bijele, rjeđe u plave, haljine, modrih očiju, s cvjetnim vijencem na glavi i milozvučnim glasom. Činile su dobro, jedino bi činile zlo ako bi im se tko zamjerio izdajući tajnu da imaju magareće ili konjsko kopito ili kozji papak.

Usmenoknjiževni oblici o vilama imaju socijalnu, estetsku i odgojnu funkciju. Izvorno navedeni i multidisciplinarno interpretirani primjeri u ovom radu imaju značajno filološko, etnološko i antropološko blago.

Ključne riječi: mitske predaje, povijesne predaje, usmenoknjiževni oblici, suvremeni zapisi, europski kontekst.

Uvod

Bizantski pisac Prokopije u 6. stoljeću u svome djelu „De bellis“ piše kako su tadašnji Slaveni posebno slavili vile i rijeke. Mnogobrojne su predaje koje kazivači i danas kazuju o vilama. Te predaje kazuju se kao memorati. Velik broj tih predaja ima razrađenu fabulu. Vile su u narodnoj percepciji bajkovite ljepotice duge zlatno-žute kose najčešće odjevene u bijele, rjeđe u plave, haljine, modrih očiju, s cvjetnim vijencem na glavi i milozvučnim glasom. Činile su dobro, jedino bi činile zlo ako bi im se tko zamjerio izdavši tajnu da imaju magareće ili konjsko kopito ili kozji papak. U hrvatskoj mitologiji često se spominje da su vile djeca Adama i Eve koji su imali dvanaest kćeri. Kad im je Bog došao bilo ih je stid što imaju dvanaest kćeri pa su ih šest sakrili. Kad ih je Isus pitao koliko imaju kćeri Adam i Eva zatajili su ih pola. Na to je Bog rekao: *Koliko vidljivih, toliko nevidljivih* te su od zatajene djece nastale vile. Narod je mnoge predaje ispleo oko vila. Vile su, po narodnom pripovijedanju, dojavljivale informacije o Turcima te su pratile junake u bojevima. U hrvatskoj mitologiji vile se dijele na Oblakinje, Planinkinje, Vodarkinje, Jezerkinje. Vjeruje se da ima devet vrsta vila. U Dalmatinskoj zagori često se spominje vila Zvonimira – nazvana prema kralju Dmitru Zvonimiru.

Još krajem 19. stoljeća na području današnje Hrvatske objavljen je rad o vilama u Kotarima (Zorić, 1896.:230-231), a potom o vilama u Bukovici (Ardalić, 1917.:302-311). Oba rada govore o vilama u Dalmaciji, a objavljeni su u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (dalje: ZbNŽO) koji je donosio građu i radove različite tematike iz narodnog života.

U 20. stoljeću nastavljeno je istraživanje kako tradicijske kulture i usmene književnosti, tako, posebno, i vila. Objavljeni su radovi o poziciji tradicionalne kulture u suvremenom društvu (Rihtman-Auguštin, 1971.) i o strukturi tradicijskog mišljenja (Rihtman-Auguštin, 1984.). uz to su objavljeni i radovi o pričama i pričanju (Bošković-Stulli, 1997.) i o usmenoj tradiciji (Bošković-Stulli, 1999.). Za našu tematiku značajni su i radovi s početka 21. stoljeća publicirani u zborniku *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova* (Muraj i Vitez /ur./, 2001.).

Nakon navođenja radova kojima su istraživački problem vile, odnosno o vilama u tradicijskim pričama, smještamo (po literaturi) u širi kontekst, navest ćemo i dio osnovne literature o vilama. Poznati i priznati istraživač usmene književnosti i kulture Stipe Botica, uz ostalo, objavljuje i rad *Vile u hrvatskoj mitologiji* (1990.). Potkraj 20. stoljeća doznajemo o simbolizmu konavoskih vila prema za-

pisima V. Bogišića u njegovoj rukopisnoj Zbirci usmenih pripovjedaka u Cavtatu (Marjanović, 1998.).

U prvim godinama 21. stoljeća imamo također istraživačkih radova o vilama. Spomenuti ćemo knjigu *Vilenica i vilenjak u doba progona vještica* (Čiča, 2002.). O vukodlacima, vilama i vješticam hrvatskih tradicijskih vjerovanja publicirana je i knjiga, a na osnovu terenskih istraživanja (Šešo, 2016.). Vile u tradicijskim pričama šibenskog i splitskog zaleđa nisu do sada sustavno istraživane.

U ovom radu izvorno se navodi i u kontekstu europske mitologije interpretira dvadesetak suvremenih zapisa mitskih predaja, tradicijskih priča, o vilama u šibenskom i splitskom zaleđu.¹ Te predaje odnosno priče u radu se klasificiraju po motivima.

1. Vile u europskoj i svjetskoj mitologiji

Vile su česta stvorenja u mnogim svjetskim mitologijama. U hinduističkoj i budističkoj mitologiji prikazu vila odgovaraju apsare. U grčkoj mitologiji nimfe su polubožanske mlade žene koja imaju obilježja vila.

U germanskoj je mitologiji Walkira ratnica. Rusi i Česi pripovijedaju o vilama Rusaljkama. U hrvatskoj tradicijskoj baštini kraljice ljelje nazivaju se i *rusaljka-ma*. To je slavenski naziv za vodene vile (Kulišić, 1979: 139). Po nekim drevnim predajama rano preminule djevojke i žene pretvarale su se u vodene vile - *rusaljke*. Neki antropolozi smatraju da su u narodnoj mitologiji rusaljke nasljednice vila. U južnoj Dalmaciji blagdan Duhovi naziva se *Rusalije*. Slovenci taj blagdan nazivaju *Risale*, a *risalčak*, *risalček*, *risaliček* slovenski je naziv za svibanj. Kod Rusa su, također, rusalije vezane uz Duhove. Ukrajinci i Bjelorusi duhovsku nedjelju nazivaju *rusalnom nedjeljom*. Kod Čeha se taj praznik zvao *Rusadle*. U Bugarskoj su se obredni igrači nazivali *Rusalije*, a mjesec lipanj nazivan je *rusalski mjesec*. U Rumunjskoj je narodni naziv za Duhove bio *Rusali*. U Makedoniji su se Duhovi nazivali *Rusale* (Zečević, 1973: 99-100). U Rusiji i Poljskoj i danas se održavaju svečanosti posvećene rusaljkama, zvane Rusalije (Ledić, 1969. 100).

Bugari pripovijedaju i o *samovilama*. Bizantski pisac Prokopije iz Cezareje u svom djelu *De bellis (O ratovima)* piše da su Slaveni posebno štovali rijeke i vile (nimfe). Vile se spominju i u *Zlatnoj legendi* Jakova Voraginskoga.²

1 S obzirom da naši zapisi potječu iz sela: Utore Donje, Vinovo Gornje, Nevest, Planjani Gornji i Unešić, to se ta sela u ovom radu ubrajaju u šibensko zaleđe. Sva su ta sela južno od planine Moseč. (Njima se mogu pridodati i Otavice u Petrovu polju koja su geografski sjeverno od Moseća.)

Ostali zapisi potječu iz sela između Moseća i Svilaje kao što su: Neorić, Muć Donji, Ramljani, Postinje Donje, Ogorje i ta se sela u radu smatraju splitskim zaleđem.

2 Jakov je rođen oko 1230. godine u Voragini (danas Vorazze kod Genove). S četrnaest godina stupio je u novoosnovani – dominikanski red. Bio je vrstan govornik, propovjednik i nadbiskup Genove. Umro je 13. ili 14. srpnja 1298. godine. Papa Pio VII. Jakoba Voraginu 1816. godine proglasio je blaženim.

2. Postanak vila

Slovaci vile smatraju dušama zaručnica koje su umrle poslije zaruka, te lutaju od šume do šume tražeći mir. Poljaci pripovijedaju da su vile duše lijepih djevojaka koje zbog svojih grijeha vječno lebde između neba i zemlje. Srbi pripovijedaju da se vile rađaju iz rose s nekog crvenog jesenjeg cvijeća (Leger, 1984: 140-142).

Hrvati pripovijedaju da je Bog iz raja prognao Adama i Evu. Bog se sažalio te odlučio sići na zemlju i vidjeti kako žive. Kad ih je pronašao, upitao ih je koliko imaju djece. Adama i Evu bilo je sram što imaju mnogo djece, pa su slagali da ih imaju šestero, iako su ih imali dvanaestero. Na to je Bog rekao: *Koliko vidljivih, toliko nevidljivih*; te su od zatajene djece nastale vile. Po drugim predajama Eva je zatajila najljepše kćeri i zato je Bog odredio da te kćeri budu vile, da ih nitko ne može vidjeti i da su one posebne. „One su postojale od tada i one postoje vječito do dana današnjega a postojat će i do strašnoga suda.“³

Također se pripovijeda „Adam i Eva su izrodili 50-toro dice i stid ih je bilo dovesti svu dicu na krštenje, pa su ih doveli samo tridesetoro, a Bog je sveznajući znao da ih imaju još 20. Ljutit na njih, Bog im reče: ‘Zašto niste doveli svu svoju dicu na krštenje, ti što su vam kući ostali sve vam bile vile i vištice. Od tada su se u svitu nastanile vile.’“⁴

Hrvati još pripovijedaju i da su vile duše ubijenih ili prerano umrlih djevojaka ili djece.

3. Percepcija vila

Percepcija vila razlikuje se u zapadnoeuropskim i istočnoeuropskim zemljama. U britanskim mitskim predajama, vile su mala šumska stvorenja s krilima, a okupljaju se oko cvijeća, potoka i jezera.

U slavenskoj i hrvatskoj mitologiji, vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, duge zlatnožute počesljane kose, s modrim ili zelenim očima, s cvjetnim vijencem na glavi, milozvučnog glasa, hitre i vitke. Oličenje su ljepote.

Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Pripovijeda se i da bi se netko zaljubio u vile i pokušavao doći do njih. O tome je riječ i u nastanku krematonima Viline skale:

U nas se govorilo da su vile bile prekrasne, mlade, plavokose žene koje su imale magareće noge, ali bile su tako lipe da bi sve zavele. Kad bi neko priša nji-

Njegovo djelo „Legenda aurea“ objavljeno 1273. godine ubrzo je prevedeno na mnoge jezike i bilo najčitanijim djelom u srednjem vijeku.

3 Kazao je 2007. godine u Mostaru, Marijan Marić, rođ. 1928. godine. VI. Rkp. zb.

4 Dijani Zovko kazala je Veronika Bošnjak, rođena Bošnjak 1938. godine u Grabovoj Dragi, općina Široki Brijeg, umrla 08. 08. 2011. u Mostaru. FF MO, sv. 2012., D.

ma, one bi bižale da ih neko ne bi otkria. I kod nas tamo u polju, di je mala pećina, ne ona velika, nego Provlačanica; blizu nje postoji uski prolaz i tim prolazom se može doć do Bravčevih kuća, a do njih postoji još jedan uži prolaz sa skalama! Stvarno, prirodne skale kamene!

I pričalo se, kad bi se neko zaljubio u njih i krenuo k njima, one bi bižale kroz taj prolaz i sakrivale se tu i zato se te skale zovu Vilinske skale. I kažu još da su stvarno bile neviđene ljepote, ali da su se uvijek sramile tih magarećih nogu.⁵

Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu; vješto liječe rane zadobivene u bojevima. Junacima su dojavljivale vijesti o Turcima. Slavonci pripovijedaju da su vile donosile blagoslov mjestu u kojem su obitavale. Priča se da su vile svojim dobročiniteljima ostavljale bogate darove. Ukoliko bi se pokazala ljudska pohlepa ti darovi pretvarani su u prašinu ili ugljen. U hrvatskim predajama vile su ljude darivale tjelesnom ili duhovnom snagom; nejakim pastirima darivale su jakost; neuglednim djevojkama darivale su ljepotu. Na blagdan rođenja svetoga Ivana Krstitelja vile su pomlađivale ljude. To vjerovanje ogleda se u ophodu *ladarica – ivančica* s cvjetnim vijencem na glavi, na blagdan 24. lipnja.

U Držićevoj *Noveli o Stancu* spominje se vilinska sposobnost pomlađivanja ljudi. Prema predaji na Ivanje, 24. lipnja, vile pomlađuju ljude, a to se vjerovanje sačuvalo u običaju ophoda djevojaka-*ladarica* koje obilaze kuće s cvjetnim vijencima na glavi.

Vjerovalo se da vile daruju i znanje i vještine. Neke predaje i pjesme o vilama imaju odgojnu funkciju, primjerice u katrenu:

*Kladila se vila i djevojka
ko će bolje poraniti rano,
i donesti vode iza gore
i pomesti bile dvore svoje.*⁶

Pripovijeda se da vile odgajaju ljude da budu obzirni, skromni, dobri, a djevojke i žene podučavaju tkanju, pravljenju kruha, liječenju i dr. Također, prema predajama, čuvaju djecu od pogibelji.⁷

U Vinovu Gornjem pripovijeda se da su vile pomagale hajducima u borbama. Hajduci su ih nazivali posestrimama. Kad su se Turci spremali osvojiti Sinj, vila

5 Planjani Gornji kod Unešića 2016. Kazivačica je rođena 1963. godine.

6 Zadar 2012. godine. (VI. rkp. zb.)

7 U Neoriću su ljudi vjerovali da postoje vile. Vjerovali su da su to lijepe djevojke s magarećim nogama. Svaku noć bi ljudi došli ispred guvna i bacali kamenja jer su tu vile igrale kolo. Ujutro bi došli a guvno bi bilo čisto jer su ga vile počistile. Noću bi vile iz staja izvele konje pa ih jahale i plele njihovu grivu. One su živjele u velikim jamama u brdima. Sve poslove bi radile noću da ih ljudi ne vide. Imale su krila s kojima su letjele do brda. Spavale bi na lišću. (Neorić, 2012. VI. rkp. zb.)

je Sinjane obavijestila da se pripreme za obranu, oni su obranili grad.⁸ Vile su činile zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdavši tajnu da imaju magareće ili konjsko kopito ili kozji papak. U Vinovu Gornjem informant je pripovijedao o doživljaju njegove roditelje: *Tamo ja bila jedanput, u Moseću kod blaga kad, u jednoj rupi dole, igraju cure. Kad vidila ja, kaže, da nisu njima noge dole ka u cura, nego ka u magaraca.*

Narod postojanje kopita ili papaka opravdava, jer su vile na taj način mogle savladati teško pristupačne prilaze svojim staništima. Koliko je do sada poznato jedino u podbiokovskom i zabiokovskom kraju Hrvati pripovijedaju o crnim vilama. Te vile su, prema predajama, napadale prolaznike gađajući ih kamenjem. Pripovijeda se da su vile nestale zbog ljudskih grijeha.

Danju djevojke noću vile

Narod pripovijeda i o vilama koje su danju bile djevojke i radile sve poslove a noću bi bile vile:

E moja ćerce, ja ne znam je l' to tako stvarno bilo, al' meni je moja mater tako pričala kad sam bila dite. U to vrime su ti nas dicu straš'li s takim pričam, tako da mi jadni od stra' nismo mogli naveče' spavat'.

Pa da t' kažem. Kažu da su prije trista godina ode živl'e divojke koje su po danu bile ka i sve druge. Išle b' u polje, kopale, pomagali starim čuvat ovce i kравe i šta ti ja znam. Ka i sve druge divojke i one su t' se spremale za udaju.

A unda uveče' kad bi pa mrak une b' t' ošle u stari klanac podno brda i tamo igrale kolo, pritvarale noć u dan i čin'le čudesa. Uvik su bile obučene u duge bile suknje i imale su dugu, raspuštenu, sidu kosu. Unda b' ti se une, moja ćerce pritvor'le u vile s konjskim glavama i magarećim kopitima. Sišle b' s klanca i 'odale po selu tražeć nevinu dicu da i' odnesu na krilima u nebo da vide đavle i stare, raščupane babe bez zubi šta igraju kolo oko vatre.

Jednom je kažu, dok su tako išle po selim, jednoj vili zapela kosa za draču. Zvala ona cilu noć, mol'l'a da joj neko pomože, al' niko od stra nije smijo iz kuće. Kažu da je jednom starom didu bilo je ža' slušat', pa un jadan oša joj pomoć.

Rekla njemu vila da ako joj pomože otpetljat kosu da će se opet vrat' t' u mladost i dugo živ't, al' da joj nesmi ostat' nijedna dlaka. Tijo stari opet da bude mlad, jer žena mu već davno umrla, a dice nisu imali pa joj tako otpetljava kosu skoro cilu noć, a kad ju je oslobodjo, jadan, umra. Privar'la ga vila. Da joj nije otpetlja kosu una b' umrla kad bi svan'lo, a ovako umra un nisritan.

Kad su ujutro ga našli drugi seljani nisu znali šta mu ju' bilo. Al' kad su posli' ošli u štalu vid'li su da su svim konjima ispletene pleten'ce. Unda su vid'li da su

8 Ana Ivić zapisala je 2011. godine u Vinovu Gornjem. Kazala joj je Mara Ivić djev. Ivić. FF MO sv. 2011, D.

to bile vile pa im više niko nikad nije tijo pomoć. Tako su ti kroz neko vrime sve one pomrle.⁹

4. Staništa i nazivi vila

Prema predajama vile žive u oblacima; na planinama; u šumama; poljima; pećinama; bunarima; potocima; rijekama; jezerima; morima. Na dalmatinskom području pripovijeda se da su staništa vila bila na Biokovu, Mosoru, Omišu i Velebitu te na Dinari, a odmor im je bio na otoku Jabuci.

S obzirom na staništa, ljudi su vile podijelili na Oblakinje, Planinkinje, Voldarkinje, Jezerkinje. Vjeruje se da ima devet vrsta vila. U Dalmatinskoj zagori i drugdje kod Hrvata spominje se vila Zvonimira¹⁰. U Ramljanima se pripovijeda vila Zvonimira, posestrima mila, boravi na Mosoru planini.¹¹

Među vile neki svrstavaju i Suđenice koje upravljaju čovjekovom sudbinom. U grčkoj mitologiji to su Moire (Laheza, Klota, Atropa), keltske Wyrde, i rimske Parke (Nona, Decima i Morta), u nordijskoj tri Norne (Urd, Verdandi i Skuld) i sl. Prema predaji, one tri dana nakon rođenja posjećuju dijete te mu dosuđuju sudbinu. Prva Suđenica tka nit života (rođenje), druga odvija životni vijek, a treća prekida život. Suđenice se obično prikazuju kao starice, a vile kao mlade iznimno lijepe djevojke. U hrvatskoj mitologiji Suđenice se još nazivaju: Rođenice, Orisnice, Rojenice, Rožanice, Sudbenice, Suđenice, Sudije, Usude, Sudnice.

9 Katarina Gabrić zapisala je 2008. godine u Otavicama kod Drniša. Kazala joj je Manda Sučić rođ. Gabrić 1936. u Otavicama. Za priče je čula od svoje majke Zorke Sučić u vrijeme svoje mladosti. FF ST sv. 2008, S.

10 Dmitar Zvonimir kraljevaio je od 1075-1089. godine. Pripadao je dinastiji Svetoslavića. Prvi put se spominje kao ban u slavonskom dukatu šezdesetih godina 11. stoljeća. U nerazjašnjenim okolnostima naslijedio je kralja Petra Krešimira IV. Papinski legat Gebizon okrunio ga je kraljevskom krunom u bazilici Svetoga Petra u Solinu. Ime kralja Zvonimira zabilježeno je na Bašćanskoj ploči. Za njegova kraljevanja hrvatski narod je živio u blagostanju. U 14. st. zapisana je predaja o silovitom umorstvu najboljega hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira. Arheolog i povjesničar don Frane Bulić zabilježio je u rujnu 1886. godine kod Rotne gomile, između Drniša i Muća, predaju o umorstvu kralja Zvonimira i poslao je povjesničaru Ferdi Šišiću (Vinkovci, 1869. – Zagreb, 1940.). Prema predaji umoren je od svojih podanika na Saboru u Kninu, na lokalitetu Pet crkava, sredinom 1089. godine. *Na Kosovu polju kninskom zavadio se neki kralj s vojskom te se pognali. Kralj već ranjen bježao sa Kosova polja, a vojska ga stigla gdje je sada Rotna gomila. Tu ga je izmrcvarila i ubila, i svaki je vojnik na mrtvo tijelo bacio po kamen. Vojska se potom pobila između sebe i izmrcvarila, a od puste krvi prolivene nedaleko ove gomile pocrvenila je zemlja i zato se zove Crljenica. (...)* (Šišić 1990: 587) Istinost te predaje negira povjesničar Vjekoslav Klaić. (Klaić 1974: 144) Talijanaši su to umorstvo zlorabili tvrdeći da Hrvati nisu u stanju vladati sobom jer su ubili najboljega kralja zaboravljajući pri tom da su Brut i Kasije 6. ožujka 44. g. prije Krista noževima izbili najboljega imperatora i prijatelja Cezara. (Takvih je zločina bilo i kod drugih naroda.) Prema predaji zadnje su Zvonimirove riječi upućene Hrvatima: *nigdar ne imali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili*. Po drugoj verziji Zvonimirova je kletva glasila: Dabogda nad vama tisuću godina vladao tuđi jezik. Po nekim izvorima ta je kletva trebala trajati devet stotina godina do 1989. godine, što se, dakle, prema predaji, i ostvarilo. (v. Dragić, 2008: 305.-306.)

11 Antonija Škomrlj zapisala je 25. travnja 2006. godine u Ramljanima. Kazala joj je Anica Škomrlj (djev. Prkić, rođ. 1913. god.). FF ST, sv. 2009., Z.

Suđenice se najčešće javljaju kao trijada, ali i kao sedam vila. Suđenice (Moire) spominje i Petar Zoranić u *Planinama*, nazivajući ih „trima vilama Suđenicama“. Marko Marulić Suđenice spominje u svojoj *Juditi*.

U hrvatskoj književnosti vile su često vodilje kroz fabulu. Spomenimo, primjerice, bugarsčicu „Majku Margaritu“ (v. Dragić, 2014), roman „Na Drini ćuprija“ itd.

5. Vile u epici o uzidanoj ženi

Motiv uzidiđivanja najmlađe nevjeste nalazi se u pjesmi *Zidanje Skadra na Bojani*. U toj su pjesmi tri brata Mrnjačevića: Vukašin, Uglješa i Gojko tri godine sa trista majstora gradili Skadar na Bojani, ali nisu mogli ni temelja podignuti, jer što bi majstori obdan sagradili vila bi obnoć sve porušila. Kad je nastala četvrta godina vila je s planine vikala kralju Vukašinu da se uzaludno trudi i da neće grad sagraditi dok ne nađe brata i sestricu Stoju i Stojana i zazida ih u temelje kule. Vukašin je pozvao svoga vjernog slugu Desimira i rekao mu da uzme šest tovara blaga i ide po svijetu tražiti brata i sestricu, da ih uzidaju u temelje kule. Uzaludno je Desimir tražio brata i sestricu. Kralj je uzaludno pokušavao graditi grad Skadar. Ponovno mu je vila viknula da u temelje uzida nevjestu koja sutradan donese ručak majstorima. Vukašin je to kazao braći, zaklevši ih da to ne smiju kazati svojim ljubama. Vukašin i Uglješa pogazili su zakletvu. Ručak je donijela najmlađa nevjesta Gojkovica. Uzidali su je u grad. Tanana nevjesta molila je Radu neimara da joj ostave prozor na dojkama, da može podojiti nejakoga Jova. Rade joj je ispunio želju. Ponovno je nevjesta molila da joj ostave prozor na očima da gleda prema bijelomu dvoru kada će joj donositi Jova i ponovo dvoru odnositi. Nedjelju je dana došla Jova, a onda je izgubila glas. Međutim hrana je Jovu išla do godinu dana. *Kako tade, tako i ostade, / da i danas onđe ide hrana: / zarad čuda i zarad lijeka, / koja žena ne ima mlijeka.*

Motiv zazidiđivanja žive osobe u zidove građevina poznat je u tradicijskoj kulturi Hrvata. Taj motiv nalazi se u predaji o sestri ilirskih kraljevića Čeha, Leha i Meha koji su stolovali u Krapini. Bili su odlučili kad im otac umre, povesti rat protiv Rimljana. Međutim njihova sestra Vilina bila je zaljubljena u rimskoga namjesnika i otkrila mu je namjeru svoje braće. Kada su braća saznala da ih je sestra prokazala živu su je zazidali u toranj koji se prozvao Vilin toranj. Žene koje nemaju mlijeka pri porodu idu tome toranju, stružu prah s tornja, piju ga i kažu da im pomaže. Braća su pobjegla na sjever. Čeh je osnovao Češku, Leh je osnovao Lešku (Poljsku), a Meh je osnovao Mešku (Rusiju). Ta je predaja kod Hrvata, Čeha, Poljaka i Rusa bila raširena u romantizmu.

Vila brodarica u romanu „Na Drini ćuprija“ noću je rušila ono što su majstori danju sagradili na ćupriji.¹² Tada je „nešto“ progovorilo iz vode i savjetovalo

12 *Tako se tih jesenjih dana proneo glas, najpre među radnicima pa zatim i po kasabi, da se vila brodarica umešala u posao na ćupriji, da ruši i razvaljuje prekonoc što se za dan sagradi, i da od gradnje neće moći ništa biti. U isto vreme počele su zaista preko noći da se javljaju neobjašnjive štete na zajaženim*

Rada Neimara da ako želi sagraditi most mora pronaći dvoje djece, blizance, brata i sestru i uzidati ih u srednje stupove mosta. Odmah je počelo traženje takve djece i obećana je nagrada onome tko ih nađe i dovede. U jednom udaljenom selu pronašli su dvoje blizanaca, Staju i Ostaju, i oteli ih od majke. Majka se nije htjela odvojiti od njih već je posrćući i plačući krenula za njima. Unatoč majčinom plaču i molbi da joj ne odvede djecu Rade Neimar je uzidao djecu u stupove mosta. Međutim, Neimar se sažalio i ostavio otvore na stupovima kroz koje je nesretna majka mogla doći svojoj žrtvovanoj djeci. Kao spomen na to stotinama godina iz zidina je teklo majčino mlijeko koje je ostavljalo neizbrisiv trag na kamenu koji su ljudi strugali sa zidova i prodavali kao ljekovit prah ženama koje poslije porođaja nisu imale mlijeka. Neki petronimi nazvani su po vilama. Takva je *Vilina stijena* na kojoj je bosanski kralj Tvrtko sagradio kraljevski grad Bobovac (v. Dragić, 2001: 165-167).

Motiv uzidiivanja žene najmlađega brata nalazi se i u predaji iz Vinova Gornjega: *Braća su gradila grad, šta bi oni po danu sazidali, to bi vila po noći porušila. Kad su braća odustala od gradnje vila je povikala: „Nećete sagraditi grada doklen koji ljubu ne ugradi!“ Dvojica braće sve su rekla svojim ženama, mlađi brat nije svojoj. Ona je donila marendu i to jutro zazidana. Braća onda nastave zidat.*¹³

Vile se susreću i u usmenim lirskim pjesmama, baladama, romancama, izrekama, poslovicama. (v. Dragić, 2006: 49-62)

6. Bogočin – Vilin grad

Bogočin je srednjovjekovna utvrda koja se nalazi sjeverno od miljevačkih Bogatića, a blizu prominskoga sela Bogatića, na stijeni na lijevoj strani Krke. Imao je iznimno važan strateški položaj te je u 9. st. bio sjelo hrvatskih župana. Martinušići su mu najprije bili gospodari, a potom Bogetići. Godine 1486. spominje se kao Bogochin. (Zaninović; Gaurina, 2008: 152).

Često su određeni usmeno-književni primjeri varijacijski specifični. Takva je i sljedeća predaja o Bogočinu ili Vilin gradu koji je sagradio knez Bogetića, Bogoj „gospodar obližnjeg sela Bogetića. On je sagradio lijepe dvore za svoga jedinca Bogdana i njegovu nesuđenu nevjestu Miljevu iz Ključa, obližnjeg sela na ušću Čikole u Krku. Njezina majka Čika ponosna udovica Domagojeva, lijepo je opremila svoju kćerku za udaju, a puno njenih prijateljica je također pripremila darove. Na svadbu je došlo mnogo svatova, sedam banova i dvanaest župana. Kada su

mestima, pa i na samim zidarskim radovima. Alat koji su zidari dosada ostavljali na započetim krajnjim stubovima počeo je da se gubi i nestaje, zemljani radovi da se provaljuju i osipaju. (Andrić 1989: 36.)

13 Ana Ivić zapisala je 2011. godine u Vinovu Gornjem. Kazala joj je Mara Ivić djev. Ivić. FF ST sv. 2011, D.

svatovi došli do Bogočina, ispod klisura kanjona rijeke Krke iznenada je doletio krilati zmaj i ugrabio mladu nevjestu te je odnio u jezero kod Brljana. Bijesan Bogdan baci se za svojom ljubavi u Brljan da je spasi, ali se utopi.

Tužan mladoženjin otac razdijeli svoje bogatstvo hrvatskim banovima i siro-tinji da ga spominju u narodu. Ostatkom novca sagradi samostan Arandelovac, na pogled Bogočinu da redovnici mole za njega i mlade nesretnike koji stradahu u Brljanu, a obzida Čučevo i Nečven (dva nasuprotna grada na Krki, Čučevo na desnoj, a Nečven na lijevoj obali Krke). U njihove visoke kule uzida dvije sestre da danju i noću nariču za njegovim Bogdanom. Također je napravio mostove na Roškom slapu i Brljanu uz obavezu putnika da plaćaju po dvije suze carine za prijelaz, za njegova Bogdana.

Svoj Bogočin je razrušio do temelja, a sam se netragom uputio u svijet. Banica Čika sagradila je kulu prema Ključu, da u njoj stalno gore svijeće za spokoj duše Miljeve i Bogdana. Od toga doba narod prozva Bogočin - Vilingradom, a potok pod Ključem Čokolom, brijeg (brinu) kod Ključa, Miljevcima, Puničku dragu i Babin grad po jadnoj banici. Turci ga zauzeše 1522. godine i porušiše“ (Zanino-vić; Gaurina 2008: 152).

Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti. Jedni su zapisivali usmeno-književne primjere i inkorporirali ih u svoja djela, drugi su se nadahnji-vali usmenom književnošću i tako stvarali djela trajne umjetničke vrijednosti, treći su pisali po uzoru na usmenu književnost, četvrti su izvorno zapisivali usme-no-književne primjere. Sljedeća predaja doima se djelom (nepoznatoga) autora koja je nastala temeljem tradicijskih priča.¹⁴

6.1. Miljevci

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi za lijepu djevojku kaže se da je *lipa ko vila*. U suvremenim pripovijedanjima za Miljevu se govori da je bila *lipa ko vila*. Toponim Miljevci baštini naziv prema lijepoj Miljevi (prema tradicijskim pričama).

Miljevci su zaravan koju sa zapadne strane omeđuje kanjon rijeke Krke, te s istočne kanon rijeke Čikole, a na sjeveru je od župe Promina razdvaja dva do tri kilometra širok pojas krša. Na njima se razvilo sedam naselja seoskoga tipa u kojima 2011. žive 1432 stanovnika: Bogatići, Brištani, Drinovci, Kaočine, Karalić, Ključ i Širitovci. Miljevačkom području može se pridružiti i selo Nos Kalik, dio Roškog slapa te Visovac, otočić s franjevačkim samostanom nizvodno od Roš-

14 Vidi. *Legenda o princezi Miljevi iz Ključa i knezu Bogdanu iz Bogočina ili Vilin grada* (13. 06. 2011.) <http://blog.dnevnik.hr/promona6/2011/06/1629291989/legenda-o-princezi-miljevi-iz-kljuca-i-knezu-bogdanu-iz-bogocina-ili-vilin-grada.html> (23. ožujka 2016.).

Legenda o Miljevi i Miljevcima objavljena je do sada petnaestak puta u raznim listovima, časopisima i zbornicima

kog slapa, kojeg su u 13. stoljeću nastanili svećenici augustinskog reda, a 1445. zamijenili su ih franjevci.¹⁵

Prema popisu stanovništva, Miljevci su 1961. godine imali 3.242 stanovnika (plus selo Nos Kalik 220, dakle ukupno 3.462). Trideset godina kasnije, 1991. godine, sami Miljevci imali su 2.276, a zajedno s Nos-Kalicima (+51) imadoše 2.327 stanovnika.

U vrijeme turskih prodora Miljevece je zadesila sudbina mnogih naših mjesta. Sela su bila uništena, a oko 1647. narod je pobjegao na područje tadašnje Mletačke Republike oko Rogoznice i Primoštena, pa do Tisnog i Pirovca. Narodna predaja o tim je događajima davno zamrla, jedino je fra Petar Bačić (Brištani, 1847.-Visovac, 1931.) u visovačkoj samostanskoj kronici zapisao da su Miljevci u vrijeme turske dominacije bili feudalni posjed turskih begova imenom Miljević ili Miljevac. Te se begove također spominje u okolici Knina i Vrlike. Ta je (hipoteza) o begovima i nazivima u našoj suvremenosti prevladana (Pilić, 2008.).

Čikola je, prema predaji, nazvana po Miljevinoj majci Čiki.

7. Susreti s vilama

Mitske i demonološke predaje pripovijedaju se kao susreti s mitskim ili demonskim bićem (memorati). Mitske predaje najčešće pripovijedaju o vilama i o junacima koji su se neustrašivo borili za slobodu. Tim junacima je narod pripisao nadnaravne osobine. Mitske predaje se prepleću s povijesnim, etiološkim i demonološkim predajama te bajkama.

Tri vile u Svilaji

Čovjek u Svilaji je spavao. Čuo je da je netko vrata otvorio i ušao u kuću. Pogledao je i vidio je tri vile oko ognjišta:

*Jedan je čovik bija u Svilaji di je čuva stoku i obrađiva zemlju. Bilo je to u vrime lita. Kad je pala noć, on je nakon nekog vrimenta otiša na tavan i zaspao. Spava je neko vrime i tada je čuja kako je neko otvoriya vrata i uša u kuću. Nije se diza iz svog ležaja niti se javlja, samo je pogleda ko je to. U prizemlju kuće, oko ognjišta, vidia je tri ženske osobe s dugim kosama, koje su tiho sile oko ugašene vatre. Malo – pomalo su je opet upalile i tako su u tišini sidile i grijale se, jer su noći u Svilaji ladne čak i liti. To je potrajalo neko vrime, možda jednu uru. Nakon toga su one zaprećale vatru i izišle vanka u noć i ostavile sve onako kako su i našle. Čoviku na tavanu se uopće nisu ni obraćale, a ni on njima.*¹⁶

15 O Miljevcima vidjeti: Šime Pilić, Miljevci – jedno ili sedam sela, *Titius* br. 1/2008., str. 363-383.

16 Mia Elez zapisala je 2013. godine. FF ST, sv. 2008., S.

Curica i vila

U mitskim predajama Hrvata čest je motiv vile koja su se zaplela u granje. Najčešće je pronalazi pastir ili pastirica. Ukoliko bi vilu oslobodili tako da joj nijednu vlas kose ne prekinu, vila bi ih nagradila:

Curica je u Svilaji dok je čuvala ovce i krave naišla na žensku osobu kojoj je kosa bila zapetljana u kupinu. Ta je žena bila lipog izgleda, obučena u svitlu haljinu, mlađa i duge kose. Imala je u svemu izgled čovika osim šta joj je jedna noga bila ka u magarca, a druga ljudska. Bila je to vila.

Ona je zamolila curicu da joj lagano otpetlja kosu iz kupine i da joj nijednu dlaku ne prikine. Curica je bila pažljiva i uspila je ispuniti vilinu želju. Za nagradu, vila joj je dala malu vričicu punu zlatnika, al je upozorila da je ne smi otvarat dok ne dođe doma.

Curica je poslušala i nije je otvarala sve do blizu kuće, al tada više nije mogla izdržat od znatiželje. Otvorila je vričicu i pogledala u zlato, al je onda ono prišlo u ugljen.

Tako je svojom krivnjom ostala bez nagrade. Al svejedno, bila je zadovoljna jer je znala da su vile po pričama starijih znale otimat momke i dicu općenito, koji bi im onda morali bit sluge neko vrime. Sad je nešto takvo šta se curici dogodilo nemoguće jer su po pričanju starijih, fratri ukleli vile koje više ne izlaze iz špilja i jama, sve dok kletva ne prođe.¹⁷

Navedena predaja ima elemente bajke.

Vilino dite

Vjerovalo se da vile rađaju samo žensku djecu. Stoga su zavodile mladiće kako bi imale potomstvo. U unešićkom kraju živa je predaja o *vilinom ditetu*:

Od Antića dite, čovik iša po blago il po vodu. Naša dite na gusterni jedanest metara dubokoj koja nije držala vodu već su u nju bacali smeće. I on ti to dite ponese sa sobom. Računa j on da ima puno drčine okolo, možda ga je ko izgubija.

To dite nit je tilo ist, nit pit išta nego samo vode iz vučije oko koje je stalno kružilo. Niti progovara (a imalo je dvi, tri godine).

Oni ga ligali sa svojom dicon, šta će od njega, i kad šta š ti vidit, treći dan dođe mu mater po njega.

17 Mia Elez zapisala je 2013. godine. FF ST, sv. 2008., S. U Ogorju Donjem pripovijeda se i varijacija navedene predaje: *Divojčica u Svilaji čuvala ovce i krave i puton naiđe na ženu u biloj vešti, duge kose zapetljane u kupine. Divojčica se pripade kad ugleda da je ženi jedna noga magareća. To je bila vila. Zamoli vila divojče da jon rasplete kosu iz kupina i da jon ne prikine nijednu vlas. Divojčica uradi šta jon je vila rekla, a za nagradu jon vila dade vričicu punu zlatnika i reče jon da je ne otvara dok ne dođe kući na ognjište. Al divojčica nije mogla izdržat i blizon kuće otvori vričicu, a nato se svi zlatnici pritvoriše u ugljen, te divojče ostade bez nagrade.* Marijana Elez zapisala je 2008. godine u Ogorju Donjem. Kazala joj je najstarija teta njezinoga oca, Marija Elez (rođ. 1923. god.). FF ST, sv. 2008., S.

*Svi oni tako sidili za kominom, ali mater mu tu ne vidiše nego samo su je čuli:
 „Tara, tara, tara
 ima tri bijela danka
 da te traži tvoja majka!“
 I uto nestadoše.¹⁸*

Kazivačica napominje da je to istina, da postoje svjedoci koji su to dijete vidjeli.

Jaka i vile

Kazivači u pripovijedanju kazuju o stvarnom vremenu i stvarnim osobama koje su se susrele s vilama:

Jedna žena Jaka je bila skrovita i dobra. Išla j' u Donje Vinovo, i kasno pošla do tolen, u gaj, kud blago čuvaš, ma tu, tu je kamen i krš, boš sačuvaj je to, kad ono žmijuče: „Jako!“ A ona govori: „E?“ I kaže joj: „Dođi amo!“ A ona vidi oklen žvijuče, i vidi ono ujitile cure kolo i igraju i kaže: „Igraj Jako!“ I Jaka igrala, a i bila je igračica doduše, ujitila i Jaka i igra i ona š njima.

Ujenput, njizi nestade, ostade tute sama, Bog je da, da ona nije bila strašiva, onaj' bila stvarno slobodna, i unda j' ostala sama i ujitija je ježur.

A kažu i da su vile imale magaretje noge. Ona nije rekla da su bile, pa ja ne znam.¹⁹

7.1. Viline vlasi

Vjerovalo se da se u kosi vila nalazi snaga i život, pa bi junaci često oko pojasa znali nositi viline vlasi, koje bi ih činile jakima i nepobjedivima.²⁰ Ukoliko bi netko vili iščupao vlas kose, ona bi ga proklela, a zatim bi umrla od tuge:

Kad vile kolo igraju imadu duge kose i ako se slučajno vila zaplete, tako dozove nekoga momka da joj oplete kose... I kad toga momka ona zove da joj rasplete kose, ako se zapela, ne znan – negdi za bus ili tako, ne smi dlaka puknit. Ako on skine te dlake, a nijedna ne pukne; onda se ona njemu ukaže i postane njegova vila. A ako joj slučajno dlaka pukne, onda ga ona prokune, a zatim i sama umre.²¹

18 Ime kazivačice poznato je autoru. Vl. rkp. zb.

19 Jelena Stipica Radić zapisala je u Kaštel Starom, siječanj 2013., Kazala joj je Ika Melvan, rođena 1932. u Gornjim Utorama kraj Drniša, živi u Kaštel Starom. FF ST sv. 2012, D.

20 Marini Zoko kazao je Luka Uršulić, rođ. 1956. g. u Postinjama Donjim. FF ST, sv. 2011. D.

21 Marini Zoko kazao je Božo Mijač, rođ. 1942. god. u Muću Donjem. FF ST, sv. 2011. D.

8. Vile i junaci

Vile su pomagale junacima i samo noću dolazile u sela. Vjeruje se da je svaki hajduk imao svoju vilu:

Junaci bi zazivali vile da im pomognu, i u borbi i oko blaga i koju će curu zaprositi, šta triba donit curi... Kad bi išli hajduci u borbu ... oni su bili većinom junaci, momci spremni na sve. I hajduk nije moga bit onaj koji nije moga konja potrat u galop. Znači, mora je bit brz, otporan, neustrašiv; ali da bi sve to posjedova, triba imat nekog ko ga podržaje – svaki, znači, hajduk ima svoju vilu.²²

U epskoj pjesmi „Mijat Tomić²³ i vezir od Bosne“ spominje se bijela Zagorkinja vila.

9. Vile i konji

Mnogobrojne su tradicijske priče o vilama i konjima. Među tim pričama česti su motivi konjskih griva koje su vile splele. Te grive nitko ne bi smio dirati jer bi uslijedila kazna:

Vile su volile jahat konje. One su uvijek imale dobre i najbolje konje. Uzme ti konja iz štale i ona njega jaši. I ona ti ga ponovo vrati u kuću. A kad ga jaši, ona njemu splete grivu. I onda kad ona splete tu grivu, ne smi se dirat. Ne smiš je nikad ostrić, jer je to urok. Ako je ostričeš, onda konj krepa. I onda više nema ni sriće za tu kuću. Znači ... vilinske kose ne diraj.²⁴

22 Marini Zoko kazao je spomenuti Božo Mijač. Rkp. FF ST, sv. 2011. D.

23 Mijat Tomić se rodio oko početka 17. stoljeća u selu Brišniku kod Duvna. Od svih narodnih junaka Mijat (Mijovil) Tomić najomiljeniji je kod naroda, koji i danas o njemu pjeva i priča. Objašnjavajući to, don Mijo Pavlinović u bilješci uz pjesmu o smrti Mijata Tomića piše: „Tomić Mihovio, ovo je naš najglasovitiji junak u osamnaestom vieku. Rođen u Duvnu, odbio se u hajduke od turskog zuluma, i obično stanovao u Vranić-planini više polja duvanjskoga. Imao je liepu kitu od četrest i dva druga, pravu četvu... Hercegovinom i Primorjem mnogo se o Mihatu pjeva i pripovieda. On je imao svoje najvjernije jatake u Primorju u selu Drašnicama (kod Makarske), koji su mu prah, olovo i opanke nabavljali, pa i dolazili u četvu: i nema vele godina da su se posmicale crljene ječermice, koje je on svojim prijateljima darivao. Mihata zakloni ženu u Primorje, pa se podigao na Turke, kad su oni najokrutnije bjesnili po Bosni i po Hercegovini; i on je najveće narodu omilio, jer je bio od onih hajduka, koji ne imadu ništa hajdučkoga, do svoje junačke slobode. Cio život hajduka Tomića Mihata bio je najsjajniji izgled, kako da se sveti poganskom zulumčaru narod, kojemu ne ostaje zaštedena nikakva svetinja: pa ga je zato narod i obljubio, i tako ga je čuvao od svake izdaje, da je i danas poslovica: *Tko te pita za Mihatove konake*; (tko te pita za ono što se ne pristoji? Za ono što kazati nemaš? Za ono o čem nije govora?). *Ne pitam te ja za Mihatove konake*; tj. za stvari, o kojima nije govora. Smrt Mihatova drugi nam je izgled, čega se ima najviše bojati podjarmljeni narod: lakomosti za blagom i za gospodstvom. Lakomost Ilije Bobovca izdade kuma svoga; lakomost nas izda Turčinu, pa i danas pod njim drži njeke naše liepe pokrajine.“ (Banović 1938: 74-75) Mijat Tomić spada među one plemenite hajduke koje je u planinu otjerao turski zulum. (Crnogorci ga svojataju.) U njegovoj je družini bilo i muslimana i pravoslavaca. Poginuo je 1656. godine ili svakako između 1656. i 1659. godine izdajom trostrukog kuma Ilije Bobovca iz Doljana kod Jablanice za vrijeme vladanja Seidin-paše. Ubojica je bio Hadžizukićev rob (Arap) ili azap (žandar).

24 Marini Zoko kazao je Božo Mijač, rođ. 1942. god. u Muću Donjem. FF ST, sv. 2011. D.

Opće je vjerovanje bilo da se grive ne smiju raspletati, nego se moralo čekati da se same raspletu:

*E, a te bi ti vile dolazile i na guvno konjima pletenice spličat. I niko ih nije moga odrišit, sve dok same nisu raspletene bile. Govore da bi one okolo njih ple-sale i spličale ih i žice u njih stavljale. To ti je živa istina...*²⁵

U Planjanima Gornjim informant pripovijeda o svom konju Gavranu koji je iz gaja došao sa spletenom grivom:

*To ti je moj Gavran, dolazia uvik iz gaja, vile ti zapletu grivu konjima, isto ki pletenicu, isto, isto! On bi ti iša u gaj uvik s ovim malim konjima i ja san ga naša kod Stošine gori, sapletena mu griva! A on kako je crn bia, bil znoj na njemu! Bil, kad ti kažen. I ne moš rastavit to dok se samo ne rasplete! Pusti ti to šta oni kažu da nema vila, nije da nema vila, nego mi ne odamo ko prijje.*²⁶

Vila i konj Sivac

Kazivačica rodom iz Unešića 2004. godine ispričala je priču o konju Sivcu kojega je jetrva od kazivačice dovabila. Kad je konj dotrčao griva mu je bila spletena da je nitko ne bi mogao rasplesti:

Jedanput san ti ja i moja jetrva išle tražiti konje: Prošlo deset uri, konji se tada nisu zatvarali, a ovi navalili da triba ić u Krku mlit i da triba otić po konje jer se mora doć ranije. I mi došli konjin, našle sve osim jednog. Kata, jetrva mi, bila slobodnija, ona ga vabila: „Na, Sivac, na!“ On je bija sigurno dva, tri kilometra dalje pa kad on dotrča, njemu sve siva vatra ispod kopita od brzine i kamenja, a griva sva svezana, to niko ne more rasplest, nozdrve sve ispucane, ma svi anđeli s neba ne bi tu grivu, u krug svezanu, otpleli!

*Kažu da konj ako je dobar da ga vile jašu, njima triba brzi i one njemu svežu te pletenice koje je bolje ne kidat jer bi ga one onda ugušile.*²⁷

Vile su voljele jahati konje

I u naše vrijeme informanti na terenu pripovijedaju memorate o svojim konjima koje su vile jašile i grive im sapletale. Vjerovalo se da se grive ne smiju dirati jer bi konj uginuo ako bi tko odrezao grivu koju je vila zamrsila (ili saplela):

A u narodu se priča da su vile volile jašit konje. I konjima su one plele grivu. Ja san to svojin očima vidija, tu zamršenu grivu. Pa bi je nadovezale sve dole do zemlje. Onda nisu smili dirat tu grivu, konjin. Ako bi in odrizali tu grivu, onda

25 Jelena Dželalija zapisala je 2009. godine. Kazala joj je Luca Dželalija, djev. Škrapić rođena 1937. god. u Nevestu. FF ST, sv. 2011. Z.

26 Planjani Gornji kod Unešića 2016. Kazivač je rođ. 1968. godine. Vl. rkp. zb.

27 Ime kazivačice poznato je autoru. Vl. rkp. zb.

*bi konj krepa. A ja san proba uzest pa zavezat tu grivu. I kako ti zavežeš, ona za sekund se odriši. A to je tako zamršeno – to san ja očima svojih gleda – oni kažu da vile pletu tu grivu.*²⁸

10. Vilinsko kolo

Mitske predaje o vilama često imaju razrađenu fabulu. Česti su i motivi o vilinskom kolu:

Evo 'vako ... meni je priča jedan Stipan Matas. On je iz Klادنjica, njegova mater iz Gotovaca (Vinovo Gornje). I on je meni priča - on je bija rođen 1895. – kad je on bija momčić jedna se njiova iz Matasa isto udala u Gotovce, za Marka Gotovca. Bilo jon ime Anđelija. I ona je, ta Anđelija, bila kod blaga, a taj Stipan bija je poblize nje. A vile ... skupilo se tizih vila, kako on govori, osan do deset, tako otprilike, na jednoj ledini, na Dubravi. I one zove tu Anđeliju:

- Oj, Anđelija, oj, Anđelija, aj dođi, pa ćemo zaigrat kolo!

A ona in govori:

- Ajde vas odnija đava, satrale ste me, - kaže, - nikidan, cili dan, pa opet me danas zovete.

A on je bija kod blaga, taj Stipan. I ona je bila, ta Anđelija. I one nju zovu i zovu i kaže on: - Iđen ja vidit njizi tamo, te vile.

A one – cure. Vile – cure. Imadu kose duge do ... do po'leđa.

*- Lipe, - kaže, - cure, te vile - on meni priča. - Ali, - kaže, - te vile imadu magaretje noge. Kao od magareta noge. I onda uvatile je one igrat i ona, ta Anđelija igrala je s njima to kolo, na toj ledini – zove se ledina Dubrava. I kad su oni ... kad jon je više dodijalo ... ne more ona igrat kolko i one – one bi igrate vrag zna kolko – i tako da su one više puta zvale tu Anđeliju igrat kolo, te vile. Ali da su lipe, znaš. I ... samo šta ih kvari, znaš, noge ka u magareta. I sad, viđali su tu Anđeliju više puta, da bi ona igrala to kolo s njima. Al ona ne bi želila igrat. Ne. One je natraju. O vilon ja ti ne bi zna više kazat.*²⁹

Predaja kaže da bi čovjek, ako bi prekinuo vile u njihovu kolu ili ako bi one primijetile da ih on gleda, onijemio bi i oslijepio. Ljudi su oduvijek odgonetali neobične pojave. Kada se na livadi ugleda modro-zeleni polukrug pripovijeda se da su tu vile kolo igrale.

Paradigmatske su riječi Ivana Raosa napisane u romanu „Prosjaci i sinovi“:

- I slušaj me, daklem, mladi čovječe. Sve kad bi ovaj svijet bio tako pust kakvim ga ti zamišljaš, morao bi to za sebe zadržati. A ovaj puk šiban munjom, gra-

28 Marini Zoko kazao je Ante Gotovac, rođ. 1942. god. u Vinovu Gornjem. Rkp. FF ST, sv. 2011. D.

29 Vinovo Gornje 2011. VI. rkp. zb.

dom i gromom, kugom, gladom i ratom...i srdžbom Božijom, ovaj, daklem, jadni puk prepusti njegovim vilama i vješticama. Jerbo moj kapelane, jerbo ako puku i to oduzmeš, ako mu i maštu ogoliš čim ćeš ga gola zaogrnuti!?

- Bogom!

- E nećeš! Narodu u mucu razgovora treba. Mora nekom svoju muku povjeriti, s nekim se zabaviti, a s Bogom se ne igra niti ćerleka. I zato pusti nek se narod igra i u igri jad svoj utopi.

Zaključak

Vile su mitska bića koja poznaju i drugi europski narodi. Vile (apsare) se susreću i u hinduističkoj i budističkoj mitologiji. Navedene i interpretirane predaje o vilama svjedoče o mnogobrojnim tradicijskim pričama koje narod i u naše vrijeme pripovijeda o vilama. U tim pričama mnoštvo je motiva o vilama.

U narodnoj percepciji vile su omiljena mitska bića. Pripovjedači kazuju: da su ih vile izliječile, siromašnim su djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju, pomagale su nejakim pastirima, mlade su prenosile preko jezera u planinu, a stare pred crkvu, vješto su liječile rane zadobivene u bojevima, junacima su dojavljivale vijesti o Turcima, donosile su blagoslov mjestu u kojem su obitavale, svojim dobročiniteljima ostavljale su bogate darove, a ako bi se pokazala ljudska pohlepa ti darovi pretvarani su u prašinu ili ugljen. Također se pripovijeda da su vile darivale ljude tjelesnom ili duhovnom snagom, nejakim pastirima darivale su jakost, neuglednim djevojkama darivale su ljepotu. U hrvatskoj tradicijskoj baštini vjerovalo se da su vile pomlađivale ljude na blagdan rođenja svetoga Ivana Krstitelja. To vjerovanje ogleda se u ophodu *ladarica – ivančica* na blagdan 24. lipnja. Također se vjerovalo da vile odgajaju ljude da budu obzirni, skromni, dobri, a djevojke i žene podučavaju tkanju, pravljenju kruha, liječenju te da čuvaju djecu od pogibelji. Konjsko ili magareće kopito i kozji papak na nozi vile narod objašnjava da im je to Bog podario kako bi lakše mogle doći do svojih teško pristupačnih staništa.

Usmenoknjiževni oblici o vilama imaju socijalnu, estetsku i odgojnu funkciju. Izvorno navedeni i multidisciplinarno u kontekstu europske mitologije interpretirani primjeri u ovom radu imaju značajno filološko, etnološko i antropološko blago.

Izvori i literatura

1. Andrić, Ivo (1989.): *Na Drini ćuprija*. Sarajevo: Svjetlost.
2. Ardalić, Vladimir (1917.): Vile i vještice (Bukovica u Dalmaciji) *ZbNŽO*, knj. 22/1917.:302:311.
3. Banović, Stjepan (1938.): *Kad je živio Tomić Mijovil*. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga XXIX, sv. 1. Zagreb: JAZU.
4. Bošković-Stulli, Maja (1999.): Pričanje o pričama, u: *O usmenoj tradiciji i o životu*, Zagreb: Konzor, str. 47-65.
5. Bošković-Stulli, Maja (1997.): Priče i pričanje. *Stoljeća usmene hrvatske proze*, Zagreb: Matica hrvatska.
6. Botica, Stipe (1990.): Vile u hrvatskoj mitologiji, *Radovi Zavoda za slavensku mitologiju*, 25 : 29 – 40.
7. Čiča, Zoran (2002.): *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
8. Dragić, Marko (2014.): *Četiri stoljeća Vile Slovinke*, Mostar: Osvit, 79-80. 255.-289.
9. Dragić, Marko (2013.): *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*. Split: Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku. 195-227.
10. Dragić, Marko (2011.): Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora. *Croatian Studies Review*, 7, Časopis za hrvatske studije, 61-88.
11. Dragić, Marko (2008.): *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
12. Dragić, Marko (2001.): *Od Kozigrada do Zvonigrada (hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine II.)*. Baška Voda – Mostar – Zagreb: Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL.
13. Dragić, Marko (2006.): *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*. Sarajevo: Matica hrvatska u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo.
14. Dragić, Marko (2005.): *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: Matica hrvatska u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo.
15. Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata* (knjiga prva), MH, Zagreb, 1974.
16. Kulišić, Špiro (1979.): *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*. Sarajevo.
17. Ledić, Franjo (1969.): *Mitologija Slavena: Tragom kultova i vjerovanja starih Slavena – knjiga 1*. Zagreb.

18. Leger, Louis (1984.): *Slavenska mitologija*. Beograd: Grafos.
19. Marjanić, Suzana (1998.): Telurni simbolizam konavoskih vila. Zapisi vilinskih pripovjedka Katine Casilari u Bogišićevoj cavtatskoj rukopisnoj zbirci usmenih pripovjedaka, č. *Dubrovnik*, 1.44-65.
20. Muraj, Aleksandra i Vitez, Zorica /ur./ (2001.): *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova*, Zagreb: Barbat, Klovićevi dvori, Institut za etnologiju i folkloristiku.
21. Pilić, Šime (2008): Miljevci: Jedno ili sedam sela, *Godišnjak Titius* 1(1): 363-383.
22. Rihtman-Auguštin, Dunja (1971.): Položaj tradicionalne kulture u suvremenom društvu, *Narodna umjetnost*, 8:3-17.
23. Rihtman-Auguštin, Dunja (1984.): *Struktura tradicijskog mišljenja*, Zagreb: Školska knjiga.
24. Šešo, Luka (2016.): *Živjeti s nadnaravnim bićima*. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja, Zagreb: Jesenski i Turk.
25. Šišić, Ferdo (1990.): *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb.
26. Zaninović, Joško; Gaurina, Davor (2008.): Nelipićeve utvrde na rijekama. U: Mengušić, Marko; Marguš, Drago /ur./ *Miljevci u prošlosti s pogledom u budućnost*. Visovac-Drinovci: Miljevački sabor. 145-162.
27. Zečević, Slobodan (1973.): *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*. Zenica: Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V.
28. Zorić, Mate (1896.): Vjera u osobita bića. Vile. A) Kotari, *Zbornik za narodni život i običaje* sv. 1/1896.:230-231.

Mrežni izvor

Legenda o princezi Miljevi iz Ključa i knezu Bogdanu iz Bogočina ili Vilin grada (13. 06. 2011.) <http://blog.dnevnik.hr/promona6/2011/06/1629291989/legenda-o-princezi-miljevi-iz-kljuca-i-knezu-bogdanu-iz-bogocina-ili-vilin-grada.html> (23. ožujka 2016.)

Izvori

Vl. Rkp. zb. (Vlastita rukopisna zbirka). FF ST (Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu) sv. označuje godinu zapisa; oznaka D - znači diplomski rad, Z - znači završni rad, S - označava seminarski rad.)

Marko Dragić

UDK: 821.163.42-028.16:398.43(497.581.2)“2007/20016“

Original scientific paper

FAIRIES IN TRADITIONAL STORIES OF SIBENIK’S AND SPLIT’S HINTERLAND

***Abstract:** The paper cites and multidisciplinary interprets about twenty originally recorded tales about fairies in the Sibenik’s hinterland in the context of European mythology. These recordings were made from 2007 to 2016. Diverse motif fairy world is divided into 8 chapters in the paper. Byzantine writer Procopius in the 6th century wrote in his work “De bellis” how the Slavic people of his time specially celebrated fairies and rivers. There are numerous mythological tales about fairies which people tell even nowadays. People tell mythological tales about fairies in the form of memorates and fabulates. In the folk’s perception fairies are favorite mythological beings. Croatians describe them as beautiful women with long golden-yellow hair most commonly wearing white, less often blue, dresses, blue eyes with flower wreath on their head and melodious voice. They did good deeds and they would do evil only if someone would offend them by betraying the secret that they have a donkey, horse or a goat hoof.*

Oral literal forms about fairies have a social, aesthetic and pedagogical function. Originally cited and multidisciplinary interpreted examples in this paper represent a substantial philological, ethnological and anthropological treasure.

Key words: mythological tales, historic tales, oral literal forms, contemporary recordings, European context

Marko Dragić

UDK: 821.163.42-028.16:398.43)(497.581.2)“2007/20016“

Lavoro scientifico originale

LE FATE NELLE FABULE TRADIZIONALI DELL'ENTROTERRA DI SIBENIK DI SPLIT

Riassunto: *Il documento menziona anche la multidisciplinarietà e nel contesto della mitologia europea è interpretata una ventina di tradizioni scritte originariamente delle fate nell'entroterra di Šibenik. Queste note sono state create dal 2007 al 2016. L'elaborato mondo delle fate è diviso in 8 capitoli. Lo scrittore bizantino Prokopie nel VI secolo nella sua opera "De bellis" scrive che gli slavi dell'epoca celebravano le fate e i fiumi. Ci sono molti insegnamenti mitici sulle fate che la gente dice ancora. Gli insegnamenti mitici delle fate la gente raccontano come i ricordi e le favole. Nella percezione nazionale le fate sono i miti preferiti. I croati le descrivono come le bellezze da fiaba con i capelli lunghi giallo oro, più spesso vestite di bianco, meno comune in blu, con gli occhi azzurri, con le ghirlande floreali sulle loro teste e con la voce sensuale. Hanno fatto bene, sarebbero solo cattive se le avessero incolpate di avere il segreto, di avere un asino o una zolla di coniglio o di capra.*

Le forme letterario-orale delle fate hanno una funzione sociale, estetica ed educativa. Le interpretazioni originali e multidisciplinari in questo documento hanno un significativo tesoro filologico, etnologico e antropologico.

Parole chiave: *insegnamenti mitici, insegnamenti storici, forme di uso letterario-orale, ricordi contemporanei, contesto europeo.*